M. ACCI PLAUTI FRAGMENTA INEDITA ITEM AD. P. TERENTIUM...

Titus Maccius Plautus, Angelo Mai

·M· ACCI PLAVTI

FRAGMENTA INEDITA

ITEM

AD ·P· TERENTIVM

COMMENTATIONES ET PICTVRAE INEDITAE

INVENTORE

ANGELO MAIO

BIBLIOTHECAE AMBROSIANAE A LL. OR.

MEDIOLANI
REGIIS TYPIS
MDCCCXV

GIBERTO
COMITI BORROMAEO
IN DITIONE MEDIOLANENSI
REGNI LONGOBARDICI - VENETI
INTER REGIOS CAESAREOS RECTORES
NOBILIVM TITVLIS RECOGNOSCENDIS PRAEFECTO
EX HISPANIAE MAGNATIBVS CLASSIS PRIMAE
BIBLIOTHECAE AMBROSIANAE
CONSERVATORI PERPETVO ET PATRONO

Cogitantem me, Giberte amplissime, latinorum Comicorum reliquias aliquot et ornamenta, quæ hactenus latuerunt, te patrono et auspice, typis mandare, veteris facti recordatio in suscepto proposito confirmavit. Nam ille bonarum

artium liberaliumque studiorum parens Petrus Victorius quum Terentium anno MDLXV. Florentiæ ederet, Carolo ipsi Borromæo venustissimum Comicum inscriptum voluit. Cuius rei plures causas luculentâ epistolâ persecutus est. Primum, quod illud Opus Gabriel olim Faernus expolivisset, qui Caroli familiaritate et gratia magnopere usus erat. Iterum, quod ipse Faerni Codex e copiosa purpurati eiusdem Principis bibliotheca procederet. Tertio, quod Carolus magnusque eius Avunculus (qui sub Pii IV. nomine universæ Christianorum reipublicæ præfuit) Faerni in Terentium labores luce publica donandos sæpe censuissent. Denique, quod

Terentius hominum moribus informandis emendandisque vehementer prosit, quam rem Victorius sanctissimo Antistiti pergratam fore sciebat. Porro iisdem pæne ac Victorius verbis alloquitur Divum Carolum in altera præfatione ad Florentinam editionem Silvius etiam Antonianus, cum præclara poetarum præsertim comicorum et nominatim Terentii commendatione. Nunc eiusdem Terentii itemque Plauti præstantes Codices ex Ambrosiana Borromæorum bibliotheca ab homine tibi addictissimo protrahendi sunt. Quodnam igitur, nisi tuum, Vir excelse, nomen novo Libello præponendum curarem? Præsertim quum mihi sit exploratum, nihil te ardentius optare,

quam ut tuæ bibliothecæ thesauri in publicum commodum reserentur. Iamvero principum Comicorum seu carmina seu ornamenta rectis etiam artibus urbanæque vitæ excolendæ in primis conferre, nisi qui omnino humanitatem exuerit, nemo negabit. Divum igitur gentilem tuum celebratissimum Carolum, GIBERTE, imitaberis, si hæc antiquæ artis monumenta probaveris, eademque tenebris erepta esse gratulaberis. Ego certe hoc nupero Invento adeo delector, ut cum Plauto * plane dicere audeam:

. . . . . . *Onustum pectus porto lætitia lubentiaque.*
Amœnitates omnium venerum atque venustatum adfero.

---

* Stichus Act. 2. Sc. 1. v. 3. et 5.

EDITORIS PRAEFATIO

Plauti carmina, item ad Terentium picturæ et scholia inedita deteguntur.

I QUUM in ea urbe iampridem degam quæ laudatissimum comicæ artis magistrum latinæ scenæ olim suppeditavit Statium Cæcilium (1), cœpi in hac mente ac cogitatione versari, nihil me gratius facturum, quam si quod theatralis operæ insigne et vetus monumentum ex ipsis Mediolanensium ruderibus excitarem. Et ipsius quidem Cæcilii tenuissimam quamdam particulam, ceu laminam argenteolam cum Frontone (2) nuper doctorum virorum oculis obtuli. Res tamen mihi longe felicius evenit in utroque romanæ comœdiæ summo artifice Plauto et Terentio, quorum alterius non paucos versus deperditos in antiquissimo palimpsesto detexi, alterius autem codicem item nobilissimum

---

(1) Statium Cæcilium ex quorumdam traditione dicit Mediolanensem Hieronymus in Chronico ad Olympiadem CL. Is autem Plauto et Terentio ætate interiectus fuit. Omnibus comicis anteponitur a Volcatio Sedigitio apud Gellium XV. 24. his versiculis:

Multos incertos certare hanc rem vidimus
Palmam poetæ comico cui deferant,
Eum meo iudicio errorem dissolvam tibi.
Ut contra siquis sentiat, nihil sentiat.
Cæcilio palmam Statio do comico.

Neque secius de Cæcilio existimat Varro (apud Nonium in voc. *Poscere*): *In argumentis Cæcilius poscit palmam, in ethesin Terentius, in sermonibus Plautus.* Argumentum autem pars dramatis præcipua est.

(2) Epist. 1. Lib. II. ad M. Cæsarem.

offendi cum picturis partim ineditis, cumque aliquot scholiis. Vita denique ipsa mihi occurrit Terentii ex antiquissimo libro descripta, quæ lucem nondum aspexisse videtur.

Plauti laus.

II Nunc ut de priore Comico breviter dicam, quis potest ex omni latinarum litterarum memoria sumere aliquid illustrius quam Plautum? qui ingenio uberrimo affluens, sententiis argutus, verbis fllorens, romanæ scenæ principatum diutissime tenuit. Tanta equidem Plautini oris suavitas visa est, ut eius eloquium non solum plane atticum iudicatum sit, sed divino musarum sermoni comparatum (1). Idem præterea imbutus natura quadam apta ad genus iocandi, habuit prorsus omnia quæ pertinent ad comicam hilaritatem. Nam et dicacitatis aculei acutissimi in eo sunt, et lepidissimi sales et infinita festivitas. Sane reconditos fontes, abditasque velut regiones ridiculi apud Plautum mireris. Ita ex omni genere facetiarum totus constat, tantoque opere lascivit ac perfluit infreni quadam ludendi licentia. *Animadverto*, inquit Macrobius (2), *duos quos eloquentissimos antiqua ætas tulit, comicum Plautum et oratorem Tullium, eos ambos etiam ad iocorum venustatem ceteris præstitisse. Plautus quidem ea re clarus fuit, ut post mortem eius comœdiæ, quæ incertæ ferebantur, Plautinæ tamen esse de iocorum copia noscerentur.* Quamquam idem non semper in ioco, sæpe etiam in gravitate versatur. Quare Plautina comœdia est item cultura animi; quæ convellit vitia radicitus. Multa is sane dicit illustria, eiusque scriptis non

(1) Apud Quintilianum *Inst.* X. 1. D. Hieronymum *ad Pammach.* Edit. Veron. T. I. p. 315.

(2) Saturnal. II. 1.

solum ad oblectationem, sed ad vitam quoque agendam uti possumus. Mirus enim ethologus Plautus est.

Scripta multa Plauti incerta aut corrupta.

III. Sed tamen et hunc latinæ linguæ florem temporum iniuria vehementer infregit. Nam primo quidem gravissima iam inde a priscis Latinis quæstio manavit de comœdiarum vere Plautinarum numero. *Feruntur*, inquit Gellius (1), *sub Plauti nomine circiter centum atque triginta. Sed homo eruditissimus L. Ælius quinque et viginti eius esse solas existimavit. Varro præter illas unam et viginti, quæ Varronianæ vocantur; quas iccirco a ceteris segregavit, quoniam dubiosæ non erant, sed consensu omnium Plauti esse censebantur; quasdam item alias probavit adductus stilo atque facetia sermonis Plauto congruentis: easque iam nominibus aliorum occupatas Plauto vindicavit.* Servius item ad Æneidem I. pr. ait: *Plautum alii dicunt* XX. *et unam fabulas scripsisse, alii* XL. *alii* C. Gellio præterea exploratum est, veterum quoque poetarum fabulas a Plauto fuisse retractatas atque expolitas: unde rursus ingens dubietas in discernendis Plauti ipsius scriptis exorta est. Iam qui Plautum propius nostra tempora post renatas litteras emendarunt, cum multa bona in eam rem contulerunt, tum etiam plurima vitia nolentes invexerunt. Quum enim mutandis passim lectionibus, metiendis temere versibus, inserendis etiam locis alienis multus Criticorum labor impensus sit, Plautum quidem a Plauto vehementissime dissentire necesse est.

Plautinus palimpsestus Ambrosianus.

IV. Sed afflictæ ac perditæ rei Plautinæ medicinam, si minus omnem, at saltem aliquantam et optimam

(1) Lib. III. Cap. 3.

nunc codex Ambrosianus adhibebit. Namque is primo ita antiquus est, ut ad aureum pæne sæculum pertinere videatur, quod apparet ex genere et granditate scripturæ: vix eum certe infra Antoninorum ætatem depellendum censuerim. Continet autem comœdias omnes editas, exceptis Amphitruone, Asinaria, Aulularia, et Curculione: codex enim et sæpe et præsertim ab initio mutilus est. Tam speciosum amplumque Plauti codicem dum ego, qua par est, diligentia scrutarer, novæ subito comœdiæ titulum stupentibus oculis hausi. Earum, quas Varro inter indubias recensuit, Plauti comœdiarum extrema VIDULARIA existimatur, eamque solam ex eo numero Plautinæ editiones desiderabant. Et titulus quidem eius in Palatinis quoque membranis olim apparuit, sed ipsa fabula aberat, testibus eruditis hominibus apud Fabricium(1). Atqui eadem VIDULARIA in Ambrosiano palimpsesto mihi se spectandam offerebat. Hic enimvero quum exsultarem lætitia, triumpharem gaudio, nullum mihi diem candidiorem illuxisse dicerem; repente frontem contraxi, primum quidem quod nonnisi duo eius fabulæ folia superesse cognovi; iterum quod hæc ipsa quum versus pæne octoginta continerent, ita præ omnibus erant lacera, et a superiectâ scripturâ consumpta atque terebrata, ut Danaidum cribrum, non codicis folium, mihi spectare viderer. Itaque etsi ad consectandos litterarum, qui extabant, extremos apices vehementer incubui, spemque prope conclamatam patientissime persecutus sum; exiguas tamen VIDULARIAE copiolas mihi

Plauti VIDULARIA in palimpsesto Ambrosiano.

(1) Biblioth. lat. edit. nov. T. 1. p. 13. Vide etiam Pareum ad VIDULARIAE Fragmenta.

expugnavi, versiculos videlicet aliquos cum trium personarum nominibus et initio scenæ. Ceterorum enim disiunctorum verborum vix ad aliquem fructum redundat adeptio.

Quid in hac editione curandum præstitum sit.

V. Reliquam Plauti materiam Sibyllinis foliis in codice perturbatiorem primum quidem in rectam seriem coegi, ut quantum carminis superesset, quantum item deesset, cognoscerem. Mox ineditos versus, quotquot mihi occurrebant, accurate excerpebam. Etsi autem præsertim in Cistellaria uberem incognitorum versuum segetem esse sensi, codex tamen profundissime interlitus, pinguissimisque scripturæ alterius ductibus obrutus, carie etiam exesus, incensam legentis cupiditatem plerumque delusit. Plures etiam lectiones varias notabam, licet eam spartam fusiori operi reservandam censuerim. Alia postremo multa animadvertebam, quæ ad Plauti criticem magnopere conferunt: eaque (ne hic omnia in antecessum dicam) libellus noster suis locis exhibebit. Illud generatim moneo, sæpe versus in codice ad alias, quam in editionibus usuvenit, leges metricas exigi, multos de loco commoveri, non paucos etiam prætermitti. Denique quum plurimi olim Grammatici Plautum doctis lucubrationibus illustraverint, ego ineditum Argumentum Pseudoli feliciter detexi, minoribus utique rudioribusque litteris, sed tamen antiqua manu, in eodem palimpsesto exaratum. Atque hæc ferme erant, quæ de novis Plauti Fragmentis præfanda esse existimabam.

Pseudoli argumentum metricum ineditum.

Terentii laus.

VI. Alter latinæ comœdiæ flos, ut omnes norunt, Terentius est, a stilo Plautino sane diversus: nam et comicorum, ut apud Græcos, sic apud Latinos sunt facta divortia. Hic quidem comœdias non satis ridentes aut scurriles scripsit,

sed arte summa elaboratas prudentiæque plenissimas. Namque humiliores ineptias et pæne frigida aut arcessita dicta (quo vitio non semper caret Plautus) haud ferebat Terentius. Itaque eum dicacitatis moderatio ac temperantia, et contumeliarum raritas in primis commendant. Quo fit ut moribus etiam emendandis longe sit aptior: quippe qui artem nullibi minus quam in obscenis sermonibus et turpitudine collocat. Porro et delicatissimis versibus utitur, et politissimam doctrinam transmarinam exprimit, egregie cultus scriptor et elegans, cuius suavitate maxime delinita Roma est.

Terentiani codices Vaticanus et Ambrosianus cum Picturis.

VII. Huius inedita quidem opera frustra quis quærat. Nam præter comœdias sex editas, nullæ a Veteribus memorantur, exceptis illis centum et octo, quas ex Menandro latine conversas, naufragio amisisse dicitur vivens Terentius. Neque tamen fortuna in hoc etiam Comico mihi non favit. Namque in pervetere quodam membraneo codice, qui apud nos est, celebratoque illi Vaticano videtur simillimus, aliqua deprehendi nondum, ut puto cognita, quæ ad Terentium illustrandum non mediocriter conferunt. Terentianarum scenarum Picturas e codice Vaticano Mainardus Urbinatibus typis anno post Ch. N. MDCCXXXVI. vulgavit: quas tamen haud multo ante Commentationi suæ *de Personis* inseruerat Christophorus Bergerus. Tum eædem grandiore opere triginta annis post non sine nova recensione et notis cl. Cocquelinii Romæ recusæ sunt. Denique codice Vaticano cum innumera præda Italica Parisios translato, Agincurtus ibidem Terentianas denuo Picturas exprimendas curavit fideliter, ut ipsi quidem cordi fuit: utrum autem res ex optimi Antiquarii sententia cesserit, haud definite adfirmaverim.

Ambrosianarum picturarum præstantia. Ex iis tres inditæ.

VIII. Iam codex Ambrosianus habet plane easdem Picturas atque Vaticanus, eademque ætate scriptus videtur, nempe sæculo circiter IX. quod e Picturarum scripturæque natura, cuius rei utriusque specimina damus, coniicere licebit. Verum in hoc fere differt noster codex, quod ornatus interdum nonnihil abludunt ab editis, ita tamen ut Ambrosianæ picturæ ad antiquitatis formas propius accedant. Gestus item aliquoties personarum et nonnulla parerga diversa sunt. Illud est insigne, quod Ambrosianus ad Heautontimorumeni Actum III. scenam III. v. XXXII. Picturam ineditam exhibet Chremetis et Syri colloquentium. Ea porro a Vaticanis membranis idcirco abest, quia unica in eis scena est, quam in duas Ambrosiani codicis scriptor distinxit. Et tamen ibidem manus quædam recentior differentiam his verbis notavit: *Multi textus hanc scenam coniunctam habent superiori, quod melius videtur.* Præterea ante Adelphorum epigraphem personatæ quædam protomæ occurrunt plane aliæ ab editis. Denique Phormioni personati item vultus præfiguntur, quorum similes frustra in editis quæras. Sunt autem Ambrosianæ Picturæ paulo Vaticanis elegantiores, quantum ego quidem ex collatione præsertim Agincurtanæ Editionis mihi deprehendere visus sum. (Namque in superioribus Editionibus picturæ cultiores vero effictæ putantur). Habet denique hic antiquissimus codex variarum lectionum præclaram segetem et copiosissimas glossas, quibus ego publicandis hoc tempore supersedeo. Habet et scholia quædam margini adiuncta, quæ neque sequioris ætatis iudicamus, quam ipsum codicem, neque multo antiquiora. Genus eorum nec admodum elegans nec plane

Scholia inedita codicis Ambrosiani.

barbarum, pressum tamen et nitidum: quamvis Auctor a rectæ eruditionis tramite interdum recedat. Ea certe cum editis ad Terentium scholiis, quantum vidi, nihil congruunt: quare et eorum excerpta saltem potissima publici iuris facimus.

Plauti et Terentii codices Ambrosiani praestantissimis accensendi.

IX. Reliquum est, ut qui aliquando in libellum nostrum inciderint, ii copiosissimæ bibliothecæ Ambrosianæ gratiam habeant, ex qua duorum codicum tam insignium specimina non sine litterario fructu decoramentoque procudimus. Nam qui hactenus antiquissimi latinæ linguæ codices innotuerunt, Romani præsertim Florentini et Neapolitani, merito quidem sermonibus celebrantur, in cælum admiratione feruntur, typorum monumentis inclarescunt ac propagantur. Siquis tamen æquus iudex Plautinum specimen cum Vaticanis vel Mediceis Virgilii fragmentis, aut etiam cum latina papyro Herculanii detecta diligenter conferat, quin Ambrosianum codicem nobilitate parem iure ac merito arbitretur, vix dubitamus. Huc igitur, qui Plautum expolire deinceps volent, mentem advertant, hinc emendationem hinc ordinem hinc splendorem nobilissimo Comico comparari par est. Neque rursus ingratum fore speramus, quod Vaticanis Terentii picturis complementum adiungimus, et Donati præterea Eugraphiique in eumdem Poetam curas Scholiaste tertio vetere cumulamus. Quod si nostro labori eruditorum hominum studia faveant, quos codices hac opella satis leviter prælibavimus, eos largiore fortasse commentatione deinceps explicabimus.

M· ACCI PLAVTI
FRAGMENTA INEDITA
ET VARIAE ALIQVOT LECTIONES

EX ANTIQVISSIMO PALIMPSESTO
BIBLIOTHECAE AMBROSIANAE

CAPTIVI

Huius Fabulæ duo tantum folia supersunt in Codice, eaque plane lacera, ut nullus integer versus legi queat. Hoc unum deprehendi, Fabulam quæ est in Codice revera esse eam quæ extat in Editionibus inscripta CAPTIVI. *Id autem noto, quia nonnulli existimasse videntur, alteram Plauti Fabulam intercidisse, quam inscriptam iudicabant* CAPTIVI, *quum hanc editam vellent appellari* CAPTIVI DVO, *qualem reapse titulum præferunt nonnulli recentiores codices Ambrosiani: quorum tamen auctoritas plane infirmatur ab antiquissimo Palimpsesto, in quo titulus apertissime legitur* CAPTIVI.

CASINA

Act. Sc. v.

V. 2. 8 ABDVXI: SED TAMEN TENEBRAE IBI ERANT TAMQVAM IN PVTEO.

9. CVM SENEX .... INCVMBE INQVAM ....

Reliqua eius scenæ absunt a Codice, deficiente pagina: quod equidem ob invisam huius loci materiam vix est dolendum.

Act. Sc. v.

V. 4. 3. . . . . PERICVLVM. PERISTI HERCLE. AGE, ACCEDE HVC MODO.

4. NVNC EGO TE PVTAM QVOM ARBITRVM EXTRA CONSIDEAM CAPTAVERO.

5. . . . . SIC E VIA

6. IVEEO . . . . . EGO MVRMVR . . . . . .

7. NVNC EGO INTER SACRVM SAXVMQVE SVM, NEC QVO FVGIAM SCIO (1).

8. . . . . CANES LVPINAS . . . FVIT . . . .

10. HERCLE OPINOR . . . . ILLVC NVNC VT NOVA VETVS

11. HAC IBO *etc.*

Carmina igitur inedita septem sunt in Codice, quamvis occupent spatium octo versuum: nam secundum propter longitudinem sedem duplicem implet. Igitur qui scripsit in editionibus desunt octo versus, *videtur respexisse ad Codicem Ambrosiano similem.*

In sequente Codicis pagina extant prœterea novem alia carmina, quibus hæc scena in editionibus item caret: sed oblitteratam materiam nemo leget.

Vidi denique aliquos versus ineditos, ad scenam primam et alteram huius Actûs pertinentes, sed posteriore scriptura plane obrutos.

---

(1) Hic versus pæne totidem verbis extat *Captiv.* 3. 4. 84.

CISTELLARIA

Quinque in Codice reperi huius Fabulæ folia inedita. quæ habent versus circiter 180. Certe cuique legenti patet, in editionibus hanc Fabulam, valde esse mutilam. Reapse eius multos hiatus Ambrosiani Codices recentiores spatiis vacuis produnt. Ego ea, quæ in foliis Palimpsesti antiquissimi legere potui, pauca admodum in lucem profero.

SED QVID ISTVM ADICIS. . . . .

QVIA VIVVM . . . DOLEO . . . SI TV VIS (1) VOLO.

AT ENIM NE TOTA PONAS PVGNOS TVOS IN IMPERIO MEO.

NVMQVAM . . . . . FIDEM . . . .

SED EGO PRIMVM DII QVIA . . .

SVM NIHILI NIHIL . . .

QVAE MEAM AN . . . DIGNVS . . .

. . . ACERBA LACERET . . . FRVGI NON QVAERIS

PRAESTAT . . . QVAE CON . . . CVM . . .

NEQVE DEOS NEQVE HOMINES AEQVOM EST FACERE, ETSI POSTHAC SIM.

QVAE MIHI ESSET COMMENDATA ET MEAE FIDEI CONCREDITA,

QVAE ESSET AETATEM MECVM EXACTVRA, MECVM IN MATRIMONIO

COMPECTA (2) SIT, CAPERE OPORTET, NEQVE EAM (3) VNQVAM PONERE.

---

(1) Personarum nomina in antiquissimo nostro Palimpsesto præponuntur quidem scenarum initiis, sed deinceps omittuntur: relicto tamen spatiolo ad id loci (veluti hic) ubi ea interponi oportebat.

(2) Cod COMPECTI.

(3) Cod. EAS.

ERILI . . . . . . TRIBVS MVLTVM CREDI OPORTERE ARBITROR.

QVAE . . . CLAMAT. . . MARITI SVA VT. . . SOLITA SIS

OB ISTVC INVADIER EVM DIGNVS DECIENS QVI FVRCA

EGOMET LAETOR. SED QVID AVCTOR NVNC MIHI EST?

. . . . SVSPENDAS . . . . .

. . . . FIET.

. . . . HIC INSANIT MISER

. . . . NIHIL MOROR . . . . . .

VBI SVNT QVAE IVSSI? SANE . . . . NON EST SATIS

MONVISSE CREDO NOCENTI. CVM ILLAEC SIC FACIS

VTRVM DELIRAS, QVAESO, AN AMANS SOMNIAS?

QVI EQVM ME OPLI NON VIS LORICAM ADDVCERE.

MVLTOS HASTATOS POST ID MVLTOS VELITES

MVLTOS CVM MVLTIS. HAEC TV (FE)RVOR . . . .

MIHI FABVLATVS. DIXIN EGO ISTAEC OBSECRO?

MODO QVIDEM HERCLE DIXISTEI NON PRAESENS QVIDEM.

PRAESTICIATOR ES, SIQVIDEM HIC NON ES ATQVE AMENS.

VIDEO EGO TE AMORIS VALDE TACTVM TOXICO,

ADVLESCENS (1): EO TE MAGIS VOLO MONITVM. MONE.

CAVE SIS CVM AMORE TV VNQVAM BELLVM SVMPSERIS.

QVID FACIAM? AD MATREM EIVS DEVENIAS DOMVM (2):

EXPVRGES, IVRES, ORES BLANDITER PRECIBVS,

EAMQVE EXORES NE TIBI SVCCENSEAT.

EXPVRGABO HERCLE OMNIA VSQVE AD RAVCAM RAVIM (3).

. . . .

---

(1) Patet personam aliquam loqui cum adolescente Alcesimarcho.

(2) Revera Alcesimarchus Act. 2. Sc. 1. venit ad Melaenidem, quae putabatur mater amicae eius Silenii. Hunc autem Plauti locum imitatus est Terentius *Adelph.* 3. 4. 25.

(3) Hic versus hactenus extabat decimus nonus inter Fragmenta Clitellariae. Quare vides editionum errorem. Scilicet similitudo vocabulorum *Cistellaria* et *Clitellaria* librarios aut quemvis alium decepit.

MVLIERCVLA MEA ORNATVLA SI SIT VT QVIDEM HERCLE SCITA;

QVAMQVAM VETVS CANTHERIVS SVM (1), MIHI NVNC, VT EGO OPINOR,

ADHINNIRET. EQVOLAM POSSVM EGO HANC SI DETVR SOLA SOLI (2).

NIMIS OPPORTVNE MIHI EVENIT REDISSE ALCESIMARCHVM:

NAM SOLA NVLLA INVITIOR SOLET ESSE.....

NE SOLA SIS ... CVM ... TV AGAS ALIQVID

NIMIS ... CONCINNE VT HASCE NON ALCESIMARCHVS:

VT QVO ... DERIDERER ... DVRIS ...

...... ERRAT HAEC AEDES OLIM QVIA AMATORES POLLVIT.

NON .... QVOQVE HERCLE FABVLATVR

SED CVM DICTA HVIVS INTERPRETOR HAEC HERCLE'ST, VT EGO OPINOR,

MEVM QVAE CORRVMPIT FILIVM....

...... QVAM VIDERE DICTIS ...... CREDO

NAM .... EA E DISCO DEDVCTAS HABET MEVS GRATVS. HAEC VBI ASTAT

HOC HABEO TAM ... OPINOR, NAM HAEC ILLVM

QVID SI ADEAM ATQVE APPELLEM MALI DAMNIQVE? INLECEBRAS AVT

.... POSTVLABIS

.... VALE

.... ALTER

.... QVIDVIS

QVID EGO VSQVAM ....

---

(1) Demipho senex hoc loco sine dubio loquitur.

(2) Hic versus hactenus extabat ultimus in Fragmentis editis Cistellariae. Recole autem et p. 18. n. 3. Porro hunc Plauti locum videtur imitatus Terentius *Hecyr.* 3. 2. 15.

HABENT .... ATQVE NOSTRA
....
LENTA SE MATER ... QVIDEM ... INNOCENTI
DO TIBI ... VLLVS NISI TIBI ... RARVS QVISQVAM
SED ISTE ... FILIVS QVIDEM ...
NISI ... FILIVS NEMO EST ...
AT EGO MOROR ... DAMNOSOS ANTE VLLVM
QVID ... IS NE EST? ARBITROR.
.... AVFER MANV
... ALEAS ...... CVR GAVDET
... AD .... DOLO
VT ....
NOS ILLATA ... AVT QVI ...
... PONE ...... QVAE ITA ... LOQVI
... DAS MIHI OPERAM ......
... MIHI MOLESTA EST QVIN ADEO ...
.... QVAEDAM ... SI NESCIAS
...... ILLAM PERDAM ...
... QVAM SI HOC FALLOR ... MOROR
... MVLTVM FALLI ...... ORAT FERES

EPIDICVS

Act. Sc. v.

III. 4. 87................ MALLEVM

SAPIENTIOREM VIDI EXCVSSO MANVBRIO.

Inanes fuerunt igitur Criticorum coniecturæ ad hunc locum qui hactenus hiabat in editionibus. Sex alii recentiores Plauti codices Ambrosiani habent:

.... MALLEVM

SAPIENTIOR EST ...... MANVBRIO MVLIER.

BACCHIDES

Huius Fabulæ tria tantum folia in Codice supersunt, in iisque nihil fere notavi, nisi quod Act. IV. Sc. 9. v. 24. editiones habent :

IS HELENAM ABDVXIT.

At Codex deteriore, ut censeo, lectione

SI HELENAM ABDVXIT.

MOSTELLARIA

In hac Fabula vidi duos versus, ni fallor, ineditos :

Act. Sc. v.
III. 3. 28. DICAM VT HINC RES EST QVAESO AR(MA FERTE) MANVM PVERI (1).

In alio Mostellariæ folio hæc legebam :

NON EDEPOL VIDEO. AT EGO VIDEO VOLTVRIOS DVOS (2).

....

PVERE ATQVE .... HAC ME

MENAECHMI

Huius quoque Fabulæ versus aliquot ineditos mihi deprehendere visus sum, sed pagina prorsus oblitterata vix apices paucos retinet.

---

(1) Confer tamen huius Fabulæ Act. 2. Sc. 1. v. 37.

(2) Confer 3. 2. 147. et seqq.

Ac. Sc. v.

II. 2. *Inter* v. 16. et 17. *inest versus ineditus:*

QVID TVMVLTVAS QVM NOSTRA FAMILIA? OCCISI SVMVS.

Paginæ duæ huius Fabulæ carent fere in Codice posteriore scriptura: itaque Plautinus textus percommode legitur cum præclara varietate lectionum et versu inedito.

22. *Verba* IN TEGVLIS, *quæ Gronovius dicit abesse ab antiquis codicibus, leguntur in antiquissimo Palimpsesto.*

26. HOS IVBE TRANSIRE QVANTVM POSSINT, SE VT VIDEANT DOMI

Inter 29. et 30. *legitur versus ineditus:*

PROFECTO VT NE QVOQVAM DE INGENIO DEGREDIATVR MVLIEBRI (1).

31. VT EVM QVI SE HIC VIDIT VERBIS VINCAT, NE ISTE VIDERIT.

48. NIXVS LAEVA.

49 FERIT FEMVR.

50. DEXTERVM ITA VEHEMENTER, SED QVOD AGAT AEGRE SVPPETIT.

54. MENTO SVFFIGIT SVO.

In aliis quoque Fabulæ foliis aliquot vidi ineditos versus.

6. *Post* v. 73. *sequuntur duo inediti:*

ET IBI OSCVLANTEM MEVM . . . HOS . . .

VIDEO VT VIDETVR NEGEM QVO . . . .

---

(1) Hunc ineditum hactenus Plauti versum imitatus est Terentius *Hecyr.* 2. 1. 3.

Ac. Sc. v.

III. 1. *Inter* v. 124. et 125. *inest versus ineditus:*

CONTINVO EXCRVCIARER ANIMI, SIN FORTE FVISSET FEBRIS,

CENSEREM EMORI *etc.*

Porro versus huius scenæ 127. *et* 128. *qui in editionibus additi sunt, quosque Pareus in nullo ms. palatino reperit, ego item observavi abesse a Palimpsesto Ambrosiano. Et quidem Festus voc.* Valgos *laudat eos e* Scytha lyturgo.

MERCATOR

II. 1. 45. VERVM HERCLE SIMIA ILLA ATQVE HAEDVS M(ETVO)

ADPORTANT ATQVE ... SSE QVO ... AVSO ...

3. *Post versum* 120. *sequuntur duo pæne inediti:*

SED ILLE QVIDAM QVI MANDAVIT TIBI, SI EMITVR, TVM VOLET.

SI EGO EMO ILLI QVI MANDAVIT, TVM ILLE NOLIT, NIHIL AGIS.

PSEVDOLVS

ARGVMENTVM FABVLAE INEDITVM

Argumentum hoc scribitur in Codice minoribus rudioribusque litteris, ut e specimine constat. Iamvero Gellius libro III. cap. 3. testis est, a pluribus olim Grammaticis Plautum fuisse illustratum, nempe ab Ælio, Sedigitio, Claudio, Aurelio, Accio,

Manilio, quorum omnium labores iampridem vixerunt. Fortasse hoc Argumentum alicuius e dictis Grammaticis fœtus est.

CALIDORVS *scortum iuvenis Phœnicium*
EFFLICTIM DEPERIBAT NVMMORVM INDIGVS.
EANDEM MILES QVI VIGINTI MVLIEREM
MINIS MERCATVS ABIIT, ABSOLVIT QVINDECIM.
SCORTVM RELIQVIT AD LENONEM AC SYMBOLVM:
VT QVI ATTVLISSET SIGNVM SIMILE CETERO
CVM PRETIO (1), SECVM AVEHERET EMPTAM MVLIEREM.
MOX MISSVS AD PRAEHENDENDVM (2) SCORTV' A MILITE
VENIT CALATOR MILITARIS. HVNC *artibus*
ADGREDITVR ADVLESCENTIS SERVVS SEVDVLVS
TAMQVAM LENONIS ATRIENSIS. SYMBOLVM
AVFERT (3) MINAS QVINQVE ACCEPTAS MVTVAS
DAT SVBDITICIO CACVLAE CVM SYMBOLO.
LENONEM FALLIT SYCOPHANTACIE (4) CACVLA.
SCORTO CALIDORVS (5) POTITVR VIVO SEVDVLO (6).

Fabulæ videtur præfixa litteris grandibus hæc inscriptio.

·M· IVNIVS ·M· FILENVS
(B)IS A(GVNT) M(E)

(1) Cod. PRAETIO.
(2) Cod. ADPRAEHENDIT.
(3) Cod ADFERT.
(4) Cod SECOPHANTACIE.
(5) Cod CALYDORVS, at superius CALIDORVS.
(6) Ita Cod. VIVO SEVDVLO, sed tamen videtur scribendum ASTV aut FRAVDE PSEVDVLI, aut aliquid simile.

In Codice non extant nisi duo ultimi versus Prologi, qui subiunguntur Argumento a nobis nunc edito. Ergo iam ab eo tempore, quo noster Codex scribebatur, Plautinus Prologus mutilus erat. Porro qui duo supersunt versus, ii scripti sunt eadem prorsus manu qua reliquus textus Plautinus.

Act. Sc. v.

I. 5. *Inter* v. 7. *et* 8. *vidi versum ineditum:*
SED DISSIMVLABAM. IAM ILLI *notus* FILIVS.

Variæ aliquot lectiones.

I. 2. 74. MALE FACIS MIHI. *omisso* MALE MORIGERVS.
78 DEPORTATVM ERIT.
82. AIN EXCETRA.
3. 3. NIHIL CVRASSIS.
64. POSTILLA OMNES CAVTIORES SVNT.
81. DI MELIORA FAXINT.
II. 4. 12. TE TE TYRANNE. *bis tantum* TE.

POENVLVS

Act. Sc.

V. 1. *Versus Punici decem tantummodo in Codice sunt, iique immaniter differunt ab editionibus: sed Codex etiam hoc loco carie et posteriore scriptura male habitus est. Nos ea quæ potuimus ægre eruere damus, et quidem litteras continuas indiscretis verbis, ut melius Codicis facies ipsa se prodeat, et*

quisque pro suo libito tam vexatum a Criticis Plauti locum legat. Litteras autem dubias de more nostro parenthesi includimus.

Act. Sc. v.

V. 1. 1. YTHALONIMVALONIVTHSICORATHIIS
THYMHIMAHYMACOMSYTH
2. CYMB(AL)IVMAMITALA(VE)LOTHA
(MITA)
3. IVLECAN(TH)ECONAALONIM(D)ALVM
BAR(ID)ECHOR
4. (DAT)SI(L)L(I)THVNESO(B)INESVB(I)C
S(I)LLIMBALIM
5. (ESSE)MI(TE)DAMOSSONAL(I)MVEDV
BERTEFET
6. DENOTVN(MI)VN(E)CCALTHVMVCOM
MV(T)ROLVFVL
7. ALTANIMAVOSDVBERITHEMHNAACHA
RISTOLEM
8. SIH(IIDA) .... NASOE(BASY)HELTCOT
9. ALEMVSDVBERIMINP(I)MVCOPSVESTITI
10. AOCCAANEOL(IS)ORBODES .... AS(T)I
LIMLIMMIMOCLVS
2. 67. GVNEBBALSAMIML(I)RILA
3. 22. AVAMMA(LLI)..........................
23. M(I)PSTA..............................

Desinit in Codice ut in editionibus Fabula hoc versu :

Act. Sc. v.

V. 6. 34. SI PLACVIT, PLAVSVM POSTVLAT COMOEDIA.

Tum proxime attexitur Scena septima quam etiam Io. Sambucus et Lipsius repererunt in mss. Et vulgo quidem eam Plauto abiudicant Critici : sed enim Ambrosianus Palimpsestus antiquissimus vetustam profecto eam comprobat et fortasse Plautinam. Verum pagina desinit in versu decimo : quare reliqui versus desiderantur. Quod autem non semel monui, versus Plautini in Palimpsesto nostro alias sæpe sequuntur metricas leges, et multa lectionum varietate abundant : cuius rei specimen esto etiam huius scenæ Fragmentum, quod mirifice congruit cum Vaticano edito a Lipsio Antiq. Lect. V. 19.

7. 1. QVAM REM AGIS MILES(1), QVI LIBET PATRVO MEO
LOQVI INCLEMENTER? NE MIRERE MVLIERES
QVOD EVM SEQVNTVR : MODO COGNOVIT FILIAS
SVAS ESSE HASCE AMBAS. HEM QVOD VERBVM MEAS AVRES
TETIGIT? VNDE HAE (2) PERIERVNT? DOMO
CARTHAGINIENSES SVNT. AT EGO SVM PERDITVS.
ILLVD EGO METVI SEMPER NE COGNOSCERET (3)
EAS ALIQVIS, QVOD NVNC FACTVM EST. VAE MISERO MIHI!

---

(1) Cod. MELIVS.

(2) Cod. HAEC.

(3) Codex videtur habere COGNOSCERETVR deponenti forma, qualem interdum habet verbum COMPERIO.

PERIERE OPINOR DVODEVIGINTI MINAE,
QVI HASCE EMI. ET TVTE IPSE PERISTI,
LYCE.

PERSA

Act. Sc. v.

III. 3. *Post verbum nonum sequitur ineditus*:
NON MIHI CENSEBAM TANTVM ARGENTI FORE.

IV. 3. 37. CHRYSOPOLIM PERSAE *pro* ELEVSIPOLIM PERSAE.

4. *Post versum* 47. *duo pæne inediti sunt*:
48. NE TEMERE HANC TE EMISSE DICAS ME IMPVLSORE AVT INLICE.
49. VOLO TE PERCONTARI. QVIN LAVDO INQVAM CONSILIVM TVVM.
50 NISI MOLESTVM *etc.*

8. *Post ultimum versum additur ineditus*:
TVNC QVANDO ABIERO. QVIN TACES? SCIO QVID VELIS.

RVDENS

Rudentis pauca admodum folia in Codice sunt, eaque plerumque pessime habita. Varias tamen aliquot lectiones notare non piget.

Act. Sc. v.

II. 6. 34. HINCE. 44. QVOM VESTIMENTIS. 45. NE THERMIPOLIVM. 46. ITA SALSAM PRAEBIBET.
50. VT QVOM. 53. IVRE OPTIMO. 54. QVI? QVI AVDEREM.

Act. Sc. v.

II. 6. 62. CONPACTVM. 65. AD VNAM HANC TVNICVLAM. 70. ADVLESCENS PLESIDIPPVS. 71. QVO AB ARRABONE.

7. 17. DVM ARESCVNT MEA: IN ALIQVO TIBI GRATIAM REFERAM LOCO. 18. TEGILLVM ECCILLVM.

III. 4. 66. QVOM CONIECTVRAM. 69 DVM EGO ERO ADDVCO MEVM. *mendose* 70. QVAERE ERVM *etc.* MAXIMO. 72. NE HABITAT AVT PROMISIMVS. 74. *est versus ineditus, sed oblitteratus*: (CAPE) MODO EGO ...... VENERO.

5. 7. ISTOS AMBOS 8. NON HERCLE EQVIDEM CENSEO. 12. SI TE NON LVDOS PESSIMOS. *Post versum* 12. *repetitur versus decimus* VERVM *etc.*

STICHVS

Act. Sc. v.

I. 3. 1. FAMEM FVISSE SVSPICOR MATREM MIHI

2. NAM POSTQVAM NATVS SVM, SATVR NVMQVAM FVI.

NEQVE QVISQVAM MELIVS REFERET MATRI GRATIAM,

3. QVAM EGO MATRI MEAE RETVLI INVITISSIMVS.

5. NAM ILLA ME *etc.*

12. SED MATREM PARERE NESCIO: NEC QVID AGAM SCIO.

Versu porro tertio hactenus inedito sanatur locus hians Plauti: iamque licet expellere versum EAM MIHI NVMQVAM *etc. quem tanta confidentia Acidalius olim tuitus est.*

Act Sc. v.

I. 3. 72 NVLLI MELIORES ESSE PARASITOS SINAM,

73. VEL VNCTIONES GRAECAS SVDATORIAS

74 VENDO VEL ALIAS MALACAS CRAPVLARIAS,

77. AC RIGINOSAM STRIGILEM.

II. 2. *Inter v. 62. et 63. vidi versum ineditum:*

.......EST TANDEM ALIQVANDO INPORTVNAM EXIGERE ......

III. 1. *Inter v 36. et 37. sunt quinque versus inediti sed vix legendi:*

1...

2................. NAM MEAE

3. AT..... EGO CVM VEN ....

4. DARI VT EVM VERBERABVNDVM ADDVCAM DOMVM.

5. PARATA ... FACIAM VT SIT EGOMET ... MOROR.

37. ATQVE ID NE VOS MIREMINI HOMINIS SERVOLI

Versus 42. huius scenæ, qui in editionibus includitur parenthesi, abest a Codice.

2. 18. LOCATA EST OPERA *pro* VOCATA EST OPERA.

Versibus 29. et 30. interponuntur in Codice versus inediti:

SED QVONIAM NIHIL PROCESSIT, AT EGO HA(VD) ERO.

APERTIOREM (AGET) VIX ITA PLANE LOQVAR.

IV. 1. *Inter v. 29. et 30. est ineditus:*

HAEC SI ITA VT VOLO CONFICIO... AIT PER ANNOS

2. *Versus 51. est alius ab edito:*

.......ERO NEGATAS IM...NVNC CONSILIO... OPV'ST.

56. POTIONE IVNCEA, *non* VINCEA *ut editiones.*

TRINVMMVS

Act. Sc. v.

III. 3. 16. NVNC SI OPPERIRI VIS ADVENTVM CHARMIDIS,

17. PERLONGVM EST: HVIC DVCENDI INTEREA ABSCESSERIT
LVBIDO: ATQVE EA CONDICIO HVIC VEL PRIMARIA EST.

18. EADEM OMNIA ISTAEC VENIVNT IN MENTEM MIHI.

Nota 1.° *in editis versum* 17. *pro* DVCENDI *habere* DVCENTI *quod recta sententia caret.* *Nota* 2°. *versum ineditum inter* 17. *et* 18.

TRVCVLENTVS

Truculentum magnopere esse mutilam nemo ignorat. Huius tres fere inediti versus mihi occurrerunt.

Act. Sc. v.

II. 4. 32. QVOD TV HIC *etc.*
QVID ID EST? PRIMVM CVM TVIS ES AVCTA LIBERIS,

33. CVMQVE BENE PROVENISTI *etc.*
CONCEDITE HINC VOS INTRO ATQVE OPERIT' OSTIVM.
TV NVNC SVPERSVS SOLVS SERMONI MEO ES:

34. TIBI MEA CONSILIA *etc.*

VIDVLARIA

QVID......QVI DES...
SED QVIDNAM EGO ...
......AVDIVISTI QVID ...

QV... VOCVM... AT AT......
... POSSVM OPINOR ...
EST ITA AN MER(ITO) SERVIAS Q... DIS QVID. .
QVID TV ...
NAM QVR ...... MIROR
NON SVMSI QVIDEM ...
LABORIOSAM ... AT SYRVS...
VT ITA ... ALIQVAN ......
TALI SI AC TANTIS TVAE SVNT CONSVETAE MANVS
ATQVE ...
MOLLITIA VRBANA AEQV... AC ORBVS...
MISERO ...
QVOD AIS ... VT ...
... OPVS ... MALO
QVID .. QVAM SYRVM ...
... QVOD ... VS ...
... MEM ...
... POL EQ(VIDEM) CREDO MERCENNARIVM
... QVAM QVI DIV
... MEREO NE TVM QVICQVAM TVIS
NEQV ... NON .. O DOMVM
... SOROREM GORGINEM (1)
VICINVS IGITVR EST ...
SEV QVEM ... HVNC NOVIT CVM
HIC ... HIS ... EGO ADDVCITO
... ARCAM ... PROBR
... QVAM HIC ...
... QVAERAM POSTQVAM
... ERIT ...

---

(1) Ita Cod. GORGINEM. Suspicabar autem emendandum esse VIRGINEM.

TAM SCIO QVAM ... STARE
NISI QVOD EGO MEIS ...
(HIC) ASTABO ATQVE OBSERVABO SIQVEM AMI-(CVM)...

DINIAS NICODEMVS CACISTVS

NE TV EDEPOL HODIE MISERIAS MVLTAS TVAS
MIHI NARAVISTI, EOQVE A(VDIERE) MAXVME
ET APERTIVS SI ... QVIA ME MISEREBAT TVI.
ILLIC EST ADVLESCENS QVEM OMN...
ETIAM EGO AGE IG(ITVR)...
IN OPVS VES ... CAVET QVA...
NIL HA ... QVAM...
TV ER(IS) ...
EGEN ...
QVI ...
... FAENVS MIHI NVLLVM DVIS
... ILLVM ...
SED QVI ... POSTVLO
FAENERATVRVM ENIM ...
QVAM AD ... VNVM ...

COLAX

Tres huius Fabulæ versus nuper a nobis editos cum Frontone (1) *addimus Fragmentis novis Plautinis.*

QVI DATA FIDE FIRMATA FIDENTEM FEFELLERINT

(1) Epistularum ad M. Caesarem II. 9.

SVBDOLI SVBSENTATORES, REGI QVI SVNT PROXIMI,

QVI ALITER REGI DICTIS DICVNT, ALITER IN ANIMO HABENT.

Plauti versus inediti (quantum vidi) sunt circiter LX. *integri. Multi præterea abrupti. Denique Argumentum Pseudoli ineditum habet versus* XV.

SPECIMINIS EXPLICATIO

I. PLAVTI MILES GLORIOSVS ACT. 2. SC. 2. V. 33. ET SEQQ.

II. VIDVLARIAE FRAGMENTVM.

III. EXTREMI VERSVS ARGVMENTI INEDITI AD PSEVDOLVM.

Codex est palimpsestus, ut diximus in præfatione. Superinductam tamen scripturam (quæ est pars Bibliorum veteris Testamenti) ad sæculum circiter VII. *referendam ideo in specimine omisimus, ne Plautinorum carminum splendidam calligraphiam impediremus.*

PLAUTI MILES GLORIOSUS

I. OSHABETLINGUAMPERFIDIAMMALITIAMATQ·AUDACIAM
CONFIDENTIAMCONFIRMITATEMFRAUDULENTIAM
QUIARGUATSEEUMCONTRAUINCATIUREIURANDOSUO
DOMIDOLOSDOMIDELENIFICAFACTADOMIFALLACIAS

UIDULARIA

II. DINIAS NICODEMUS CACISTUS
NETUEDEPOLHODIEMISERIASMULTASTUAS
MIHINARRAUISTIEOQ·AUDIEREMMAXUME

III. datsubditiciocaculaecumsymbolo
lenonemfallitsecophantaciecacula
scortocalydoruspotituruiuoseudulo

P. TERENTII

VITA (1)

Terentius Afer, genere Carthaginensis, puer captus et a quodam Terentio Lucano emptus, litteris græcis latinisque instructus, cum librarius esset, mox propter elegantiam studiorum morumque in amicitiam perductus est Scipionis et Lælii sapientis et Rupilii (2), quorum fabulas in scena dare inimici diffamabant: maxime Turtullius Lavinius, qui eius æmulus erat, hanc opinionem divulgabat. Sed cum criminarentur quidam Terentium non vere Græcorum mores exprimere, pleraque in latina fore consuetudine; ut instituta moresque Græcorum cognosceret, Athenas profectus est. Ibi aliquamdiu commoratus, Menandrum in latinum sermonem transtulisse

---

(1) Hæc Terentii Vita, nondum ut puto vulgata, extat in Ambrosianis codicibus D. 79. et O. 109. part. sup. in quibus et dicitur excerpta e vetustissimo codice. Extat item in codice F 92. part. sup. ubi inscribitur *Prohœmium verum*, ut nimirum distinguatur a Terentii Vita studio Petrarchæ descripta (et edita) quæ in eodem ms. proxime præponitur.

(2) Donatus pro *Rupilio* habet *Popilium*.

dicitur. Et cum Romam petiturus esset, sarcinas fabulasque, quas ibi conscripserat, in navem imposuit, quæ Malean circuitura erat. Ipse terrestri itinere Patras profectus est, ubi et navem expectare constituerat. Auditoque naufragio, ægre ferens amissas fabulas, Stymphali decessit in Arcadia, publiceque ibi sepultus est ·C· Dolabella Fulvio Flacco consulibus. Fabulæ eius extant quatuor e Menandro translatæ, Andria, Eunuchus, Adelphe et Heautontimorumenos. Duæ ex Apollodoro Carioio, Hecyra et Phormio. Eunuchum vendidisse dicitur octo milibus numorum, quod precium ante eum nemo acceperat.

AD ·P· TERENTIVM

COMMENTATIONES ET PICTVRAE INEDITAE

EX ANTIQVO CODICE

BIBLIOTHECAE AMBROSIANAE

EVNVCHVS (1)

Act. Sc. v.

III. 2. 19. HEM EVNVCHVM TIBI. De Chærea dicit, qui habitum Eunuchi assumpserat et nomen.

3. 7. REM SERIAM. Secretam, certam causam, sine risu.

4. 1. Quærens Antipho Chæream secum hæc loquebatur.

5. 53. EGO LIMIS SPECTO. Tortis oculis, transversis a limine in transverso posito.

IV. 1. 1. Doria ista Chremetem duxerat ad Thrasonem et Dominam, et revertens dicebat Pythiæ alteri ancillæ.

---

(1) Absunt a Codice tota Andria et pars Eunuchi usque ad Act. III. Sc. 1. v. 26.

Act. Sc. v.

IV. 2. 12. EXTREMA LINEA. Quinque sunt lineæ amoris: extremam vero lineam vocat visum.

3. 1. Pythia ancilla Thaidis cognoscens viciatam virginem a Chærea, illumque fugisse, egrediebatur quæritans quem putabat Eunuchum.

4. 1. EXI FORAS. Phædria iratus quærebat Eunuchum in domo,

15. ITA VISVS EST. Ut esset tunc pulcher, quia bene indutus erat, quod modo non est eis vestibus indutus.

18. QVID INTERSIET inter istum et adolescentem qui ad nos deductus est.

5. 1. Chremes adolescens de domo Thrasonis veniens sic loquebatur.

6. 15. CVM MONVMENTIS. Idest chartis ubi continebatur quemadmodum empta a matre Thaidis.

16. IN RISCO. Riscus proprie repositorium vas, videlicet ex iunco et foliis palmarum contextum.

7. 1. Ad domum Thaidis Thraso iratus cum suis veniens et Gnathone, hæc loquebatur.

Act.	Sc.	v.	
V.	1.	1.	Thais irritata ad Pythiam ita loquebatur, quæ ei mentita fuerat.
			PERPLEXE. Supplex et involute et obscure.
	2.	6.	IN ANGIPORTVM. Compendiosa via et rectior ducens ad portum, et ponitur pro angusto portu.
	3.	1.	Pythia ancilla videns Parmenonem, qui dona illis adduxerat, secum hæc loquebatur indignans.
	4.	1.	Parmeno ignorans quid evenisset Chæreæ, quem intro duxerat, revisere volebat, secumque hæc in eundo aiebat.
	5.	1.	Pythia ancilla terrere volens Parmenonem redeuntem, hæc secum loquebatur, ita ut Parmeno potuisset audire, et simulabat quod Chæreas teneretur in domo constrictus.
	6.	1.	Laches iste pater erat Phædriæ et Chæreæ, qui omnia ignorabat quæ narrabantur de Chærea, revertens de agro suo hæc secum loquebatur.

Act. Sc. v.

V. 7. 1. Iussus Laches a Parmenone ingredi in domum Thaidis, ibi putabat filium vinctum teneri.

3. RIDICVLO FVIT. Mirum derisus in modum.

20. NOBILITAS. Idest cognitio multorum: unde ignobiles dicuntur incogniti.

8. 3. Argumentum a maiore ad minorem. Omphale fuit regina Ægyptia (1) quæ eum (*Herculem*) coegit *ad lanificium* (2) amore suo dum eum suscepisset hospitio.

9. 55. SAXVM VOLVO. Idest verso apud me hæc cogitans et desiderans. Proverbium dignum memoria.

CALLIOPIVS RECENSVI (3).

---

(1) Dic potius cum Donato, *regina Lydorum.*

(2) Videbatur supplendum *ad lanificium* ex eodem Donato.

(3) De Calliopio, qui Terentium recensuit, erudite disseritur apud Fabricium *Biblioth. lat. edit. nov. T.* I. *p.* 52-53.

HEAVTONTIMORVMENOS

Epigraphe DVABVS DEXTRIS. Quia ex dextris cruribus gruum meliores tibiæ fiunt, quam ex sinistris.

Prolog. v. 6. DVPLEX. Græca Menandri et latina mea. In stilo etenim duplicata. (1)

11. NON PROLOGVM. Non prolocutorem vel defensorem causarum et comœdiarum.

12. ACTOREM DEDIT. Recitatorem, et potestatem agendi causas.

28. AEQVI SITIS. In discernendis carminibus æquum servate iudicium.

31. SERVO CVRRENTI. Quidam malus poeta fecit fabulam de servo currenti in via: et cum ea in theatro recitaretur, populus tædio ipsius affectus fugit.

---

(1) Nota explicationem Interpretis, siquid ea valet, quæ tuetur Terentium a crimine vulgo ei inflicto duplicati argumenti. Sane cum nostro Scholiaste consentit Eugraphius, qui ad hunc locum ait: *Vt simplex argumentum sit, duplex comœdia, dum et latina eadem et græca est.*

Prolog. v. 36. STATARIAM. Standi licentiam, id est stationem meam tranquillam in scena facite, ut audiatur mea fabula.

47. IN VTRAMQVE PARTEM. Et in fabulis componendis honeste, et in carminibus aliorum corrigendis.

Act. Sc. v.

I. 1. 1. Menedemum senem se excruciantem in agro propter dolorem filii alloquitur ita Chremes.

2. 1. Rediens Chremes a Menedemo invenit in domo sua Cliniam filium Menedemi loquentem cum Clitiphone filio suo.

CESSANT. Scilicet venire Antiphila et illi qui pro ipsa missi fuerant.

II. 1. 1. Clitipho adolescens secum patrem omnesque senes reprehendebat.

2. 1. Tristatur Clinia eo quod tardaret venire eius amata Antiphila, unde loquitur cum Clitiphone.

3. 1. In redeundo Syrus loquebatur cum Dromone, et est abrupta sententia.

40. VBI DE IMPROVISO. Vbi nuntiatum hoc fuit subito Antiphilæ.

Act. Sc. v.

Tum sequitur parenthesis qualiter invenimus eas occupatas.

II. 3. 50. PAX interiectio vel adverbium comicum propriæ significationis BENE, vel tantummodo qua cessare præcipimus.

58. INTERNVNTII. Puellæ quæ apparatæ mittuntur ad amatores.

84. AVT HAEC *etc.* Aut pericula sustinere, et meretricibus frui; aut amores amittere et meretrices non amare.

103. SERO AC NEQVICQVAM VOLES. Tandem ac frustra cœpisti hoc velle quod dicis modo, ut sine periculo habeas amicam, quam quandocumque pater sciet.

4. 1. Bacchis amata Clitiphonis laudabat Anthiphilam amicam Cliniæ, et illa similiter istam dum irent.

6. OMNIVMQVE ADEO VOSTRARVM. Scilicet matronarum, quæ sunt contentæ uno amatore.

11. DESERTAE VIVIMVS. Post amissam formam.

Act. Sc. v.

II. 4. 13. HI SE AD VOS ADPLICANT. Quod uxorem vir diligat, et uxor virum.

III. 3. 1. Chremes videns filium Clitiphonem iocantem cum Bacchide, quæ dicebatur amica esse Cliniæ filii Menedemi, increpat illum.

6. SVBAGITARE. Tractum a porcis verbum, qui quando lac sugunt, matrem subigitant.

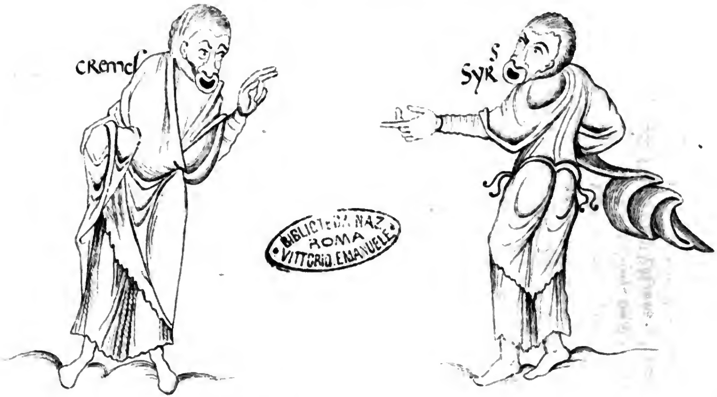
8. METVI QVID FVTVRVM DENIQVE ESSET. Videlicet, ne Clinia irasceretur.

III. 3. 32. *Dividitur in Codice scena cum Pictura inedita Chremetis et Syri, adscriptis his verbis*: Multi textus hanc scenam coniunctam habent superiori, quod melius videtur. (1)

(1) Obiter hoc loco monendum censeo, præter italicos Vaticanum et Ambrosianum, in Anglia quoque Codicem Terentii picturis antiquis insignitum servari, quem sibi missum ex agro Dunelmensi Auctor Terentianæ editionis Cantabrigiensis anni MDCCI. ita describit in Monito ad Lectorem: *Codex pulcherrimus quadratus, cuilibet scenæ personas non tantum loquentes sed et mutas præfixas habens antiquo more delineatas et tabulam etiam in initio, personarum capita larvata exhibentem.*

Act. III. Sc. 3. v. 32.

HEAUTONTIMORUMENOS

CHR Ego istuc curabo SYR atqui re tibi adseruandus est. CHR
Fiet SYR si sapias nā mihi iā min⁹ minq obtēperat

Act. Sc. v.

IV. 1. 1. Antiphilâ intrante in balneum, anulum ejus accepit Sostrata uxor Chremetis, et recognovit quod filiæ suæ esset.

3. 1. Ut cognovit Clinia filius Menedemi, Antiphilam amicam suam filiam esse Chremetis et Sostratæ, lætabatur, securus quod illam duceret, utpote quæ libera esset.

10. DATE MIHI. Tu et Antiphila scilicet consilium, quomodo Clitiphoni Bacchis detur.

44. TRADVCATVR BACCHIS. Traducere idest publicare sive diffamare: sed in hoc loco pro transducere ponitur.

4. 1. Adhuc dum Bacchis esset in domo Chremetis, indignans quod Syrus ei mentitus esset, dicebat secum.

5. 43. DIXI DE ARGENTO. Fraudulenter per hoc a domino suo argentum volebat extorquere, ut illud daret Bacchidi: nam ei promiserat.

48. IVS SVMMVM *etc.* Plerumque qui maxime veridicus est incidit in

culpam. Et tu maxime culpaberis, si iusticiam agere volueris.

IV. 8. 28. NE TV PROPEDIEM. Timeo ne forte proximo tempore, quod facile ei indulges, filii tui adventu satureris.

V. 1. 69. ME MEA OMNIA BONA DOTI DIXISSE ILLI. Hoc ideo dicebat videlicet, quod omnia sua daret filio illius Cliniæ, qui *Antiphilam* erat ducturus: volens terrere filium Clitiphonem, qui contra voluntatem patris Bacchidem amabat.

2. 1. Clitipho sciens sibi iratum patrem dicebat secum.

46. NIL GRATIAE referat de his quæ nunc ago, si postea uxorem duxerit.

4. 10. GERRO. Gerra dicitur piscis nullius saporis non aptus cibis. Alii dicunt gerra machinamentum bellicum, quo quondam usi sunt Romani ad expugnandos

Act. Sc. v.

Mauros [1], sed nihil proficere potuerunt. Hinc Clitiphonem inefficacem vult dicere.

V. 5. 1. Menedemus adloquitur Chremetem ut acceleret nuptias, sive ut ignoscat filio suo Clitiphoni, si aliquid peccasset.

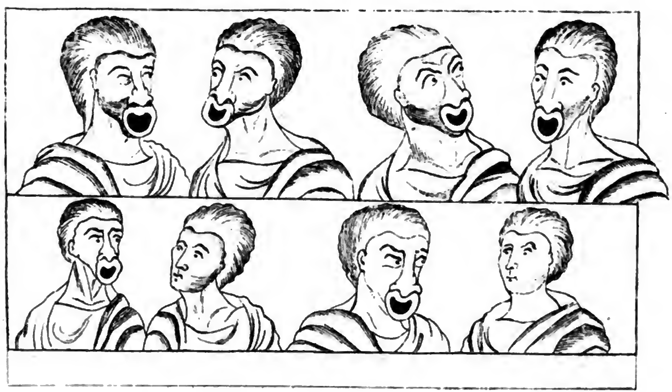
12. AD ME RECIPIO. In mea providentia illum accipio, ut faciat quod vis.

CALLIOPIVS RECENSVI.

(1) Dic potius: *Quo usi sunt Athenienses ad expugnandas Syracusas*, et confer Festum voc. *Gerræ.*

ADELPHE

Huic Fabulæ præfiguntur personatæ protomæ ab editis diversæ.

INCIPIT ADELPHE

Sequens epigraphe videbatur differre aliquantum ab editis.

INCIPIT ADELPHE ACTA LVDIS FVNEBRIB.
· Q · FABIO MAXIMO · P · CORNELIO
AFRICANO AEMILII PAVLI
AEDILIBVS CVRVLIB ·
QVOS FECERE · L · ACTILIVS PRAENESTINVS
MINVTIVS PROTHIMVS
MODOS FECIT FLACCVS CLAVDI
TIBIIS SERRANIS
FACTA GRAECA MENANDRI
ANITIO · M · CORNELIO CONSVLIB.

In vetustissimo palimpsesto, ex quo Plauti Fragmenta superius edidi, folium item reperi cum Adelphorum epigraphe. Id mihi certo indicio fuit codicem extitisse Terentianum Plautino plane germanum præstantia et ætate. Sed præter illud folium, cetera omnia iampridem vixere. Nunc quoniam et hæc epigraphe non est eadem plane atque editæ, eam hic adiicere visum est.

GRAECA ADELPHOI MENANDRV
ACTA LVDIS PLEBEIS
· GN · BALBIO · C · TERENTIO AEDILIB · PL ·
· I · PVBLILIVS POLLIO (1)
MARCI POR(OPPII)
TIBIIS SERRANIS TOTAM
· C · SVLPICIO · C · AVRELIO CONSVLIBVS

---

(1) De Pollione comœdo ita Symmachus Epist. 2. Lib. 10. Ed. Parei 1617. *Non idem honor in pronuntiandis fabulis Publio Pollioni, qui Ambivio, fuit.*

Epigraphe prior. SARRANIS. Sarranæ dicuntur ab Auctore qui illud genus musicum excogitavit.

Prolog. v. 6. DIPHILI. Diphilus græcus comœdus fuit qui composuit fabulam quam appellavit Synapothnescontes, quod latine Commorientes significat.

20. IN NEGOTIO. Negotium dicitur quasi nec otium. In compositione (1) enim nullum est otium.

22. NE EXPECTETIS. In Comœdiis non narrantur res gestæ, sed personæ loquentes inter se ipsam fabulam agunt.

Act. Sc. v.

I. 1. 1. Demea habuit duos filios, quorum unum commendavit fratri suo Mitioni ad nutriendum, qui vocabatur Æschinus.

STORAX proprium nomen. Indubia etiam scriptura nomen arboris invenitur, cuius resina storax, huius storacis vocatur.

---

(1) Cod. *coemptione*.

Act. Sc. v.

II. I. I. Sannio iste leno dum privaretur meretrice sua ab Æschino clamabat.

2. I. Syrus servus videns sollicitari Æschinum dominum suum de hoc quod lenoni fecerat, ait illi.

III. 3. I. Demea audiens filium suum participem fuisse, in hæc verba prorumpit.

10. OMNEM REM MODO SENI. Omnem rem quam fecerant Æschinus et Syrus in raptu mulieris narraverat Micioni.

4. I. Geta veniens (1) cum Hegione, quem adducebat, sermocinabatur de hoc facto.

IV. 3. I. Dum Hegio laudaret Mitionem omnia honeste iudicare, missus a Sostrata hæc ei respondit.

4. I. Æschinus cognoscens tristari Sostratam filiamque illius quam ipse viciaverat, quasi ipse vellet eam abicere, in hæc verba prorumpit.

---

(1) Cod. *veniente.*

Act. Sc. v.

IV. 5. 1. Mitio Sostratam iam certam reddiderat quod Æschinus Pamphilam per silentium duceret, simulque hortabatur illam parare ea quæ ad nuptias pertinent.

6. 1. Demea revertens ab inquisitione fratris sui delusus a Syro secum loquebatur.

V. 1. 1. Syrus satur effectus egrediebatur foras lætus dicens ad semetipsum: per Dominum Pollucem more Syri te curasti molliter. Syrisce autem est adverbium qualitatis (1).

2. 6. MASTIGIA. Mastigia vel mastix dicitur corrigia, qua Syrus volebat impedire Demeam. Demea ergo intrat in domum interiorem, ut videret si esset ibi Ctesipho filius suus absconditus cum psaltria. Volebat eum Syrus cum corrigia impedire.

4. 1. Dolet Demea quod durus erga filium nimium fuerit, et simulat

(1) Explicationem τοῦ *syrisce* haud scio an quispiam probaturus sit.

Act. Sc. v.

se lenem, dicens quia nullus ita bene vivit ut non indigeat alterius admonitione.

V. 6. 1. Geta servus dominam suam alloquitur Sostratam.

AD HOS. Ad Micionem et alios.

QVAM MOX. Quam cito dicens se iturum ut [1] puellam evocet.

9. 18. SERIO pro certo accipitur adverbialiter. Similiter quando serium est nomen, verum et certum significat dictum, quasi sine risu.

19. EMITTI. Manumitti et per hoc liberam fieri. Et id est nomen viris quando servili conditione liberi fiunt.

CALLIOPIVS RECENSVI.

(1) Cod. pro *ut* habet *quin*.

HECYRA

Act. Sc. v.

I. 1. 1. Philotis seu Philocium loquitur cum Syra aliisque meretricibus de Pamphilo, qui dimissa Bacchide desponsavit Philumenam filiam Phidippi.

Act.	Sc.	v.	
I.	2.	1.	Pamphilus certa causa ierat ultra mare et sperabatur iam reverti, unde Parmeno it consideratum si iam venit.
II.	1.	1.	Laches pater Pamphili noscens Philumenam ad domum paternam regressam nimium iratus loquebatur, putans quod Sostrata uxor sua pepulisset eam.
	2.	1.	Phidippus pater Philumenæ dum loqueretur cum ea fortassis de hoc ut rediret ad domum Lachis patris Pamphili, ne forte Pamphilus revertens tristaretur de hoc quod a domo sua exisset, subito advenit Laches pater Pamphili.
III.	1.	1.	Rediens Pamphilus de Imbro, ut comperit de uxore sua Philumena quod ad domum paternam esset reversa, sive quod gravida esset, cœpit ita loqui.
		38.	Philumena parturiente hortabatur eam sua mater Myrrhina ut compesceret semetipsam a clamore et taceret. Et hic erat

Act. Sc. v.

clamor quem Pamphilus se dicebat audire.

III. 1. 47. Parmeno servus dum voluisset Pamphilum persequi ad Philumenam, quam visitare ibat, retinuit se, ne forte Myrrhina mater, aut Philumena filia aut aliquis ex illa familia excogitaret aliquid mali inlatum esse Philumenæ per aliquem illorum. Maledicit ergo illis et dicit: Eveniat et augeatur illis morbus infamiæ, si aliquid tale contra nos dixerunt.

2. 1. Sostrata mater Pamphili audiens tumultuari in domo, ubi Philumena uxor filii iacebat parturiens, putabat quod morbus quo illa fingebat se laborare, ingravesceret, et propterea Deum medicinæ Asclepium et Deam salutis exorabat.

4. 1. Loquebatur Parmeno cum Sosia qui fuerat cum Pamphilo ultra mare in Imbro, et interrogat si fuisset, et illuditur incommodum.

Act.	Sc.	v.	
III.	5.	1.	Loquebatur Laches pater Pamphili ad Phidippum, qui dixerat, ideo non redire Philumenam, quia filium eius Pamphilum expectabat.
IV.	1.	1.	Timens Myrrhina mater Philumenæ quod Phidippus audisset vocem pueri vagientis, dicebat secum.
	2.	1.	Excusat se Sostrata apud filium, non suæ culpæ fuisse quod uxor eius reversa sit ad domum maternam.
		5.	Dictum est superius (1) quoniam Pamphilus patri dixerit, matris amorem pariterque honorem præferendum esse amori uxoris: quod Sostrata audiens, iterum reduxit ad memoriam illius.
	3.	1.	Laches audivit Sostratam cum Pamphilo loquentem.
			PROCVL HINC STANS. Ex adverso et dicens quod dimitteret urbem et pergeret rus.
	4.	1.	Phidippus increpat filiam suam Philumenam, quod celaverit ei partum.

(1) III. 5. 30 - 31.

Act. Sc. v.

V. 1. 23. ALIVD SI SCIREM. Si scirem rem agere maiorem, qua plus crederer quam ex iureiurando, per illam rem pollicerer, quia segregavi a me Pamphilum.

33. MERITVS DE ME EST. Sæpe mihi bona intulit. Æquum est ut restituam ei mercedes secundum posse meum auferendo ab eo malam suspicionem.

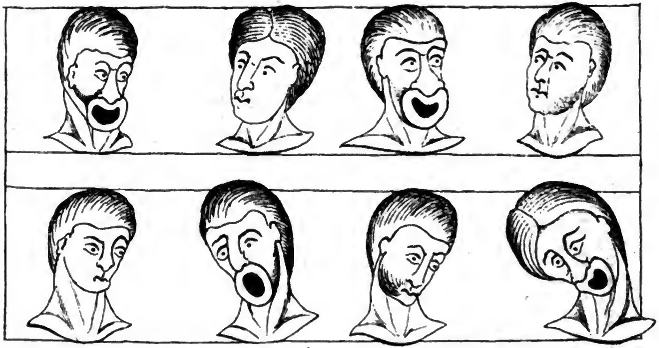
34. Andiens Laches quod falsum esset quod suspicabatur de filio suo et Bacchide, et quod minime Bacchis hanc fecisset discordiam, ait.

2. 13. FALSO CREDIDISSE. Quod putabat quod filius meus reciperetur in domum Bacchidis et ideo eius reliquisset filiam.

CALLIOPIVS RECENSVI.

PHORMIO

Huic Fabulæ præfiguntur in Codice octo personati vultus ab editis diversi.

INCIPIT PHORMIO

Prolog. v. 10. ACTORIS OPERA. Quomodo ipse in populo celebris non propter se sed propter suum recitatorem extiterit.

17. IN MEDIO. Id est in publico vel indifferenter, quoniam poetæ boni indifferenter dicuntur utrum laudentur an vituperentur.

Act. Sc. v.

I. 1. 1. Condolebat Davus nummularius Getæ, qui sibi argentum detulerat ad percutiendum, quod minutatim sibi ipse Geta congregaverat, et cogebatur nunc expendere in nuptias filii domini sui, hæcque secum dicebat.

10. COMPARSIT. Vix, parcendo sibi, congregavit uxori domini sui.

11. HAVD EXISTVMANS. Non recogitans cum quanto labore adquisitum sit quod ipsa libidinose expendet.

2. 1. Egrediens Geta a domo ut iret ad Davum rufum, argentum reposcere, dicebat suis: SIQVIS ME

Act. Sc. v.

QVAERET. Sed ipse subito Davus advenit.

I. 2. 5. VT NVNC SVNT MORES. Ad hoc, inquit, mores hominum devenerunt, ut siquis reddat non totum sed aliquid quod sibi est commendatum, idcirco pro ipso parvo gratia referatur.

46. LAMENTARI MORTVAM. Ea erat mulier Chremetis, quam in Lemno habebat, quæ veniens Athenas mortua erat, cuius funus filia eius observabat cum una anicula.

77. TIBI SCRIBAM DICAM. Dica, æ. chartula, æ. et codicella, æ.

3. 1. Antipho filius Demiphonis alloquitur Phædriam filium patrui sui, dicens se in magno metu esse quocienscumque patris adventum reducebat sibi ad memoriam, ac propter hoc dicit.

4. 1. Veniens Geta de porta vidit venientem Demiphonem dominum suum et loquitur in eundo secum.

Act. Sc. v.

I. 4. 53. SVCCENTVRIATVS. Succenturiati sunt non qui in prima sed qui in secunda centuria consistunt. Sunt autem et ipsi in speculis armati positi, ut si prima defecerit, isti laborantibus primis subveniant. Unde et ad insidiandum ponitur succenturiatus, quasi armis dolo subinstructus. Centurias autem dicimus partes exercitus in centenos milites distributas, et qui his præsunt, centuriones vocantur.

II. 1. 1. Demipho reversus loquebatur secum audiens de filio Antiphone.

7. VERVM SCIENTEM. Intelligibiles annos habentem et scientem quod sine imperio patris non debuerat illam ducere.

TACITVM. Tacendo confitemur. Ut Cicero, dum tacent clamant (1).

ADVERSARIIS. Id est inimicis, ut facerent ei ducere uxorem.

---

(1) Cod. *clament*.

Act. Sc. v.

II. 1. 29. O ARTIFICEM PROBVM! Istum Demiphonem probatum, qui sic loquitur ante agnitionem veritatis.

66. NON FVIT NECESSE ut faceretis. Quia apud antiquos fuit mos, quod cognatus si nollet adiungi cognatæ, daret ei dotem et sineret ire.

2. 25. Dat comparationem de Antiphone: quia ut aliquis alium invitans parat quæ expediunt ad prandium, dum alter securus maneat; sic Phormio parat nuptias Antiphoni, dum ille otiosus sit.

3. 1. Recedente Phormione inde alloquitur Demipho hos, quos adduxerat, de filio suo Antiphone qui se miscuerat his, et qui ante præsentiam eius non venerat, ut reversus est de Cilicia.

III. 1. 1. Semetipsum redarguit Antipho, quod ipse suam causam fugerit atque aliis commiserit.

2. 41. STERCILINIVM pro sterquilinium.

IV. 1. 1. Iam Chremete reverso de Lemno alloquitur eum Demipho.

Act. Sc. v.

IV. 2. 1. Revertens Geta a Phormione ad quem ierat consilium capere de argento, loquebatur.

3. 47. IN MENTEM EIVS. Phanii quid ei poterat evenire, si traderet illam diciori: videlicet ne pauperem in servitutem redigeret.

49. SED MIHI OPVS ERAT. Si necesse erat, mihi talem ducerem quæ mihi causam dotis afferret, unde debita mea persolverem.

4. 24. ILLE ISTIS REDDET. Phædria lenoni et puellæ. *Vel* istis senibus. Hæc verba superius dicta reddit Phormio ut deludat tempus.

5. 1. Chremetem alloquitur Demipho dicens se non daturum sine testibus argentum.

7. VT CONVENIAT HANC. Puellam Antiphonis atque persuadeat ut mulier ne exhorrescat Phormionem.

V. 1. 1. Sophrona nutrix Phanii metuens, ne forte pater illius ei malum inferret, eo quod filiam illius

Act. Sc. v.

dedisset Antiphoni, loquebatur secum.

V. 3. 1. Demipho Nausistratam uxorem fratris sui alloquitur ut Phanium conveniat quatinus (1) Anthiphonem dimittat.

28. ILLA FILIA. Idest de tua quæ venit de Lemno, quam volebas ut duceret Antipho. Hoc propter Nausistratam sub persona amici dixit, quamquam filia eius esset.

4. 1. Congratulatur Antipho Phædriæ, quod amicam habiturus esset, ignorans adhuc causam suam.

Reliqua desiderantur.

---

(1) Fronto *de differentiis vocabulorum* editionis nostræ Mediolanensis p. 470. ait: *Quatenus et quatinus. Quatenus qua fini: quatinus quoniam.*